

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО СИНТАКСИСУ ПОЕЗІЇ ВІРИ КИТАЙГОРОДСЬКОЇ

Любов Рабанюк. Особливості художнього синтаксису поезії Віри Китайгородської.

Стаття розкриває особливості художнього синтаксису поезії відомої буковинської письменниці Віри Китайгородської. Проаналізовано повтор як синтаксичний прийомом естетичної виразності віршів, зацентовано на композиційній ролі повторів.

Ключові слова: *В. Китайгородська, індивідуальний стиль, художній синтаксис, повтор.*

Любовь Рабанюк. Особенности художественного синтаксиса поэзии Веры Китайгородской.

Статья раскрывает особенности художественного синтаксиса поэзии известной буковинской писательницы Веры Китайгородской. Проанализирован повтор как синтаксический прием эстетической выразительности стихотворений, сакцентированно на композиционной роли повторов.

Ключевые слова: *В. Китайгородская, индивидуальный стиль, художественный синтаксис, повтор.*

Ljubov Rabanyuk. Features of artistic syntax of poetry of Vira Kytaygorodska.

The article exposes the features of artistic syntax of poetry of the known Bukovyna authoress Vera Kitaygorodskoy. Repetition is analysed as syntactic the reception of aesthetically beautiful expressiveness of poems, the composition role of repetitions is considered.

Key words: *V. Kytaygorodska, individual style, artistic syntax, repetition.*

Лінгвістичне дослідження мови художньої літератури є одним із важливих напрямків розвитку як вітчизняної, так і зарубіжної філології (праці О. Потебні, В. Виноградова, Г. Винокура, В. Ващенко, В. Григор'єва, О. Білецького, І. Грицютенка, В. Масальського, Б. Ларіна, І. Чередниченка, М. Крупи, С. Єрмоленко, В. Чабаненка та ін.). Сьогодні в українській лінгвістиці існує певна традиція дослідження поетичної мови (Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, М. Крупа, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Л. Ставицька, Н. Сологуб, О. Ткаченко та ін.). Дослідники зосереджують увагу на характерних ознаках жанру поезії, стилю письменника, відображеному в індивідуальному використанні лексичних джерел збагачення художньої мови та її синтаксичному оформленні, поглиблюють розуміння естетичної функції образних мовних засобів, зокрема епітетів, метафор, порівнянь, повторів тощо. Актуальність лінгвопоетичної проблематики в україністиці засвідчують монографії, матеріали багатьох наукових конференцій, численних тематичних збірників, автореферати кандидатських дисертацій тощо, об'єктом дослідження яких слугує творчість конкретних українських письменників.

Відома буковинська письменниця сучасності, журналістка, громадсько-культурна діячка Віра Микитівна Китайгородська належить до тих українських митців слова, творчість яких ще не досліджена з точки зору мовної організації. Життєвий і творчий шлях поетеси перебувала в колі наукових інтересів науковців (М. Богайчук, М. Вишневіська, О. Гаврилюк, Ю. Гусар, А. Ісак, В. Козменко, М. Лазарук, К. Попович, Т. Севернюк, О. Сенічак, Г. Тарасюк, В. Фільварочний, Т. Шевчука, П. Шкраб'юк та ін.). Мовностилістичні особливості поезії В. Китайгородської не були об'єктом окремого дослідження вчених-лінгвістів, тому проблема вивчення її поетичної мови є важливою та актуальною. Поетичне слово буковинської письменниці, мова її віршів потребує спеціальних досліджень.

Ознакою індивідуального стилю письменниці може бути синтаксична організація мови його творів. Загальновізваною вже стала думка про те, що саме в синтаксичній будові мови закладені великі можливості для стилістики. Зрозуміло й незаперечно, стверджує В. С. Ващенко, яке велике значення мають саме в синтаксисі два дуже загальні, реалізовані з певним наміром прийоми: добір певних одиниць з наявних і можливих з синтаксичного погляду, а також певна організація їх на фоні широкого контекстуального цілого [1, с. 134].

Експресивний синтаксис передбачає використання синтаксичних засобів для досягнення мети художньої творчості. Якщо традиційно дослідники експресивного синтаксису приділяли увагу переважно потенціалу синтаксичних одиниць (художньо-поетичній своєрідності словосполучень, простих і складних речень), то останні десятиліття відмічені посиленою увагою

до тексту і текстових фігур, синтаксичних прийомів організації тексту (М. Голянич, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітко, В. Калашник, В. Кононенко, Н. Сологуб та ін.).

Певна організація синтаксичних одиниць має особливо велике значення для художньої мови, зокрема віршованої. У поезії В. Китайгородської помітним синтаксичним прийомом естетичної виразності віршів є повтор.

Повтор – фігура мови, що полягає у дво- або кількаразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичному аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту [6, с. 496]. Сутність повтору як стилістичного засобу полягає в його особливому підсиленому впливові логічного або емоційного характеру на читача. В українському мовознавстві до художнього прийому повтору на матеріалі художніх текстів зверталися М. Ф. Алефіренко, Ж. О. Гетьман, А. К. Мойсієнко, О. В. Огоновська, О. Є. Пивоваров, М. Я. Плющ, С. Я. Скляр, О. Г. Фоменко та ін.

Загалом повтор в поетичному тексті виступає виражальним засобом створення експресивності. Він надає віршу більшої напруженості, посилює внутрішній зміст, передає схвильованість вимови. У спонтанній мові, на думку В.А. Чабаненка, такий повтор відбиває властивості думки, її динамізм та емоційну імпульсивність, стихійну спробу мовця перебороти неадекватність одиничного слова суб'єктивному почуттю. У неспонтанній ж (продуманій, творчо організованій) мові – це наслідок стилістичного осмислення слова, наслідок намагання автора тримати читача в полоні своїх ідей [7, с. 176].

Найпоширенішим способом застосування повторів є нагромадження їх в одному тексті вірша з метою відтворити схвильоване, хвилююче мовлення, щерть переповнене пристрасними почуттями, як-от:

Слава – ся жінка ласкава:

Ось – її груди високі,

Ось – її крила широкі,

Ось – її слів діадери,

Ось – її довгі цілушки,

Ось – її пиші Едеми...

Ось – її мить і часинка,

Грудка глибокого глею.

Слава – невінчана жінка.

Ти – не набудешся з нею (СВ, с. 59).

Повтор є засобом експресивного виділення, підкреслення, фіксації уваги. За своїм складом та формою повтори бувають різного типу, вони компонуються з різних однорідних одиниць, які по-різному між собою розташовуються. У віршованій мові його розглядають з урахуванням положення повторюваного елемента у словесному ряді, а також, зважаючи на те, яка одиниця повторюється (повтор афіксальних компонентів, кореневий повтор, повтор окремих слів чи груп слів, повтор синтаксичних конструкцій). Спробуємо простежити особливості повтору в поезії В. Китайгородської.

Як стилістичний засіб авторка поезії використовує контактні повтори, тобто повтори слів, розташованих поруч, напр.:

Зозулько, зозулько, що ти з мене чуєш (ВК, с. 24).

Журавлики, журавлі, де літали, ви, малі? (ВК, с. 27).

Повтор словоформи, не поширеної іншими словами, вже сам по собі є виразним, оскільки інтенсифікує емоційну насиченість віршованого рядка до того ж, такий рядок виходить зовсім помітним у тексті. Спостерігаємо контексти, у яких поетеса поєднує контактні повторення слів із дистантним, тобто віддаленими словом чи групою слів, як-от:

Приморозки, приморозки білі,

приморозки стеляться селом (ВК, с. 18).

Важливу роль в організації тексту відіграє дистантний синтаксичний повтор. Такий повтор морфологічно однакових лексем, при яких функціонують залежні компоненти, актуалізує логіко-семантичну підкресленість, інколи надають психологічної напруженості, як-от: *Сину мій, сину, болю мій, болю* (ВК, с. 24). У поезії В. Китайгородської дискантні повтори значно переважають,

серед них спостерігаємо повтор одного і того ж слова, напр.:

Квіти відходять і гаснуть.

Квіти цвіли – і нема! (СВ, с. 10).

Я лиш хвилинку була і не спала.

Я до молитви шукала слова (СВ, с. 19).

Гай у поле! Будем пасти літо,

Будем літо гріти у гнізді (СВ, с. 32).

Анафору використовує поетеса і на початку кожного рядочка строфи, напр.: *А мені за думою – до серця.*

А мені за словом – йти у люди.

А мені за голосом – до моря.

*А мені за правдою – до Правди, –
лише вона в посуху не міліє (СВ, с. 9).*

Повтор із поширенням є яскравим засобом експресивного синтаксису, оскільки завдяки своїй побудові, що відкриває перспективи для продовження, розширення, уточнення, висловлювання, сприяє вираженню додаткових суб'єктивно-модальних значень. Повтор у вирозумлює, чіткіше окреслює різноманітність явищ при однорідних членах речення, напр.:

Роздягались з жару ясени

До листка, до пагона, до гілки... (СВ, с. 34).

І ні кінця мені, ні краю

у цій траві, у цій воді... (ВК, с. 11).

Сутність експресії визначається і частотністю повтору в межах строфи. В поезії В. Китайгородської ми зафіксували повтор слова та групи слів в одній строфі, напр.:

Соняшник теж вищий від мене,

обіцяє світити мені на вікна й вночі,

аби більше про нього думати,

аби не забути про нього й зимою (ВК, с. 43).

Посилення експресії повтору обумовлюється також кратністю повторення мовних одиниць у синтагматичному ряду, яка може бути різною. Багаторазові повтори у поетичному тексті експресивніші за двократні, як-от:

На тому світі, де лиш весни,

де лиш пісні і солов'ї,

чи я умерла, чи воскресла,

чи се вже яблука мої? (ВК, с. 19).

Залежно від ролі, яку можуть виконувати повтори у тексті, стилісти поділяють їх на два типи: 1) композиційні – як засіб організації художнього тексту (наприклад, анафора, епіфора, полісинтетон тощо); 2) номінативно-експресивні (переважно подвоєння) – як засіб характеристики позначуваного явища [6, с. 496]. Аналіз фактичного матеріалу показує, що у поезії В. Китайгородської повтори найчастіше виконують композиційну роль, виступають засобом організації віршованого тексту.

Найчастіше в поетичних творах В. Китайгородської спостерігаємо єдинопочаток, тобто анафору, яка полягає в тому, що слова, словосполучення чи речення повторюються на початку віршованого рядка чи строфи, напр.:

Воно [біле полотно снігу] царівні – на весільні ризи,

Воно прощачці на тонкі торби,

Воно голубці – на подвір'я сизе,

Воно – туман забудку на гриби (ВК, с. 11).

Я прокинусь в старості, як вуйна,

Я прокинусь людяна ріка (СВ, с. 56).

У місцях такого анафоричного повтору зростає динамічність і смислова насиченість віршованих рядків, вони стають емоційно-експресивними центрами поетичного висловлення, порівняймо:

Як не будуть ці слова квітками,

Як не будуть морем і крильми,

Як не будуть полем і жінками –
Не прийми їх, земле, не прийми (ВК, с. 5).

Синтаксичні повтори охоплюють весь текст, об'єднуючи великі ділянки його, виконують текстотвірну функцію, забезпечують зв'язок з провідною темою твору. Анафоричними повторами починаються деякі строфи ліричного вірша під назвою „Вірші без початку й кінця”, що дає можливість підкреслити, виділити його основну думку, напр.:

...Хочеться вдихнути просто диму
З листя що було моїм плащем.
Хочеться *зайти в бентежну глину*
Може майстром, може, лиш дощем.
Хочеться *втопити млосні ліки*
У солодку лоскітну ріку. І закрити у траві повіки
Серед світу – на мурашнику (СВ, с. 42)...

Як різновид повтору, анафора виступає важливим засобом виразності у поетичному тексті В. Китайгородської. Завдяки анафоричному повтору збільшується семантичний обсяг мовних одиниць, вносяться нові художньо-сміслові відтінки у вислів.

Як різновид анафоричного повтору учені виділяють анепіфору (кільце строфи) – стилістичну фігуру, у якій певна синтаксична одиниця має однаковий початок і кінець, як, наприклад, у вірші „Збираю сум”:

Збираю сум.
На вишняку
листки збираються у зграю
і через літо відлітають.
Збираю сум на вишняку.
Збираю промені
Снопи

стоять як мудрі дідугани,
а голос, той віки не в'яне.
Збираю промені в снопи (ВК, с. 6).

Такий кільцевий повтор надає віршу В. Китайгородської специфічної ритміко-мелодійної систематизації, сприяє її композиційній стрункості і завершеності.

У віршах буковинської письменниці часто повторюються однакові сполучники. Такий повтор називають багатосполучниковістю або полісиндетоном. Багатосполучниковість – це фігура мови, яка використовується для посилення експресії, що полягає у повторі однакових сполучників між однорідними членами простого речення або між предикативними частинами складного речення [6, с. 41], наприклад повторення єднального сполучника *і*:

І розпікає обрій дальній, І пригріває руки нам.
І всій процесії прощальній привільно тільки цвіркунам (СВ, с. 37).

Поезія В. Китайгородської в однаковій мірі містить:

1) повтор однакових сполучників між сурядними рядами словоформ простого речення, напр.:

Ой верталися, не сіли у дворі,
Тільки крилонька шуміли угорі.
А чи хату не впізнали, чи село,
Чи *боялися натужити крило?* (ВК, с. 16);

2) повтор однакових сполучників між предикативними частинами складного речення, напр.:

- повтор сурядного єднального сполучника *і*:

Згиналася і корчилась трава,
і *тріскало на вогнищі насіння,*
і *почорніла сива голова,*
і *стала вже скорботна не осіння* (ВК, с. 38).

- повтор підрядного причинового сполучника *бо*:

Стану я у світовім огромі – хоч бери й ніколи не вмирай,
бо *якраз весна у нашім домі, бо роботи непочатий край* (ВК, с. 8).

Використовуючи такий повтор сполучників письменниця досягає уповільнення розповіді,

більшого її розчленування і разом з тим посилює відчуття зв'язку між словами чи групами слів, що з'єднані сполучниками, як-от:

І Явдоха міряє парчу,

І з-під криги досягає шати.

І прозору льодяну свічу

Нам уже ніколи не тримати (СВ, с. 40).

Повторення єднального сполучника *і* надає розповіді виразності та емоційності. Іноді багатосполучниковість – засіб посилення ліричності й наспівності або показу роздумів автора, напр.:

А за вікном зима, біла ніжна,

проситься до хати з колядкою:

„Ой чин-чику, Васильчику,

посію ж тебе в городчику...”

Чи причулося, чи приснилося,

чи само собі голосилося? (ВК, с. 26).

Завдяки такій багатосполучниковості у поезії підкреслюється рівноцінність того, що перелічується.

Аналіз фактичного матеріалу показує, що повтори як стилістичний прийом виразності є характерною ознакою поезії В. Китайгородської. Вони виконують експресивну, композиційну та інтонаційно-ритмічні функції. Різноманітні повторення лексем чи груп слів не лише сприяють посиленню, виділенню ключових компонентів змісту вірша, але насамперед виконують роль зв'язності окремих частин речення і частин тексту. У віршованому тексті використовують композиційні повтори. Крім композиційної ролі, повтор виконує також емоційно-експресивну роль підсилення й увиразнення, виділення певних компонентів або й усього висловлення в цілому.

Література

1. Ващенко В.С. Стилістичні явища в українській мові / В.С. Ващенко. – Харків : Вид-во Державного університету ім. О.М.Горького, 1958. – 228 с.
2. Сологуб Н. М. Естетична значимість синтаксичної організації художнього тексту (на матеріалі прози І. Багряного) / Надія Сологуб // Проблемні питання синтаксису : зб. наук. праць / ред. : Н. В. Гуйванюк (відп. ред.) та ін. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – С. 164–167.
3. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10–30-х рр. ХХ ст. / Леся Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
4. Сучасна українська літературна мова : Стилістика / за заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
5. Тарасюк Г. Відкриття як потрясіння: [про творчість Віри Китайгородської] / Галина Тарасюк // Буковина. – 2005. – 16 листопада.
6. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
7. Чабаненко В.А. Основи мовної експресії : Монографія / В.А. Чабаненко. – К. : Вища шк., 1984. – 168 с.

Список умовних скорочень

- ВК – Китайгородська В. Виноградна колиска : Поезія / Віра Китайгородська. – Ужгород : Карпати, 1986. – 50 с.
СВ – Китайгородська В. Сонце вночі : Поезії / Віра Китайгородська. – Чернівці : Канадсько-українська фундація імені Івана й Давида Романюків, 1995. – 61 с.
СВС – Китайгородська В. Сім вінків сонетів. Поезія / Віра Китайгородська. – Чернівці : Книги–ХХІ ст., 2011. – 124 с.